

A arte antes do ano 1000. A Alta Idade Media

Introdución

A Idade Media é unha das grandes subdivisións da historia. Este amplo periodo sucede á Historia Antiga e precede á Época Moderna. Exténdese desde o ano 476 d.C. (caída do Imperio romano), ata o redescubrimento de América en 1492. Podemos concluir que a época medieval dura, grosso modo, uns mil anos.

A nivel histórico, o medievo diferénciase en dúas grandes metades, a Alta Idade Media e a Baixa Idade Media, duns 500 anos cada una e divididas, precisamente, polo ano 1000 d.C.

A arte na Alta Idade Media:

A nivel artístico, este apartado correponderase co estudo daquelas manifestacións culturais que se producen entre os séculos V e X da nosa era e está formada pola arte bizantina e pola arte prerrománica. Para poder comezar debemos considerar unha pequena salvedade; isto é que debemos observar atentamente os acontecementos que rodean ao final do mundo romano.

No século III d. C., prodúcese unha fonda crise que vai levar ao Imperio romano pola senda da súa propia destrución. Ante a ameaza externa dos pobos xermanos e a creba financeira interna, Roma decide tomar unha decisión de peso que vai mudar o rumbo da historia: legalizar o cristianismo e convertilo na súa relixión oficial. No panorama creativo, este feito vai poñer de relevo o que se coñece como arte paleocristiá, e que fai aparición antes que a arte bizantina e que a prerrománica.

A arte paleocristiá:

Empecemos definindo o concepto “paleocristián” (*paleo* = antigo, en grego): úsase para referirse ás primeiras manifestacións do cristianismo, aproximadamente entre os séculos I (nacemento de Xesús) e V d.C. (caída do Imperio romano).

É unha arte relixiosa insertada no mundo romano, que adapta a estética desta civilización aos temas da relixión cristiá e dunha Igrexa que, despois de ter sido perseguida durante moito tempo, convírtese na forza social hexemónica. Nos seus tres primeiros séculos, ao considerarse ser cristián como unha condición ilegal e prohibida, van manterse na clandestinidade. Nesta etapa destacan as catacumbas, coa súa decoración de pinturas ao fresco (galerías subterráneas empregadas como cemiterios e tamén para rezar durante a prohibición. Aquí enterrábanse aos cidadáns pagáns, aos xudeus e aos primeiros cristiáns de Roma). Nesta fase primitiva nacen importantes símbolos da cristiandade como a figura do peixe, a figura do cordeiro, o Bo Pastor ou o crismón.

Os dous últimos séculos do poder romano, co cristianismo como relixión dominante e practicamente única, destacan pola elaboración dos sarcófagos e principalmente das primeiras basílicas cristiás (xa non cunha función comercial senón de credo). Estes novos templos cristiáns teñen tres partes fundamentais:

a) Un patio de acceso, aberto e porticado.

b) Gran espazo rectangular do interior, dividido en naves e cuberto por teitumes planas de casetóns ou columnas. Dentro dese espazo central, foise pouco a pouco distinguindo unha zona nova, chamada transepto (será un elemento construtivo con gran futuro na arquitectura medieval).

c) Zona do altar ou presbiterio, claramente separada do resto. Normalmente, este espazo configurouse en forma de ábside semicircular.

O interior do templo estaba moi compartimentado, cun lugar propio para sacerdotes, homes, mulleres... cada un tiña o seu lugar acoutado por barreiras físicas. Era unha sinal de que o igualitarismo das primitivas comunidades cristiás desaparecera. A basílica é fundamental para o presente porque vai ser o edificio inspirador das igrexas e catedrais que se desenvolverán en séculos posteriores.

Outros edificios paleocristiáns importantes son os baptisterios (edificio de planta circular para bautizar aos adultos) e os templos-mausoleo ou *martyria* (son sepulcros de mártires ou santos que, ademais, empregábanse para o culto).

Arte bizantina:

A arte bizantina é aquela que se elaboraba no Imperio bizantino.

Cando no 476 d.C. se desmorona o Imperio romano, faino tan só na súa parte occidental (lembramos que no ano 395, o emperador Teodosio dividiu o Imperio en dúas metades). Mentres os pobos xermanos ocupan estes territorios e establecen os seus reinos, o Imperio romano de Oriente pasa a denominarse como Imperio bizantino e será capaz de sosterse ata o século XV. Este poderoso estado abarca case mil anos de historia, desde o século V ata a toma da súa capital, Constantinopla, polos turcos en 1453, que pasa a ser renomeada como Estambul e o novo estado implantado transfórmase no Imperio otomán.

O Imperio bizantino considerouse como o estado herdeiro do Imperio romano a nivel xeral e estaba decidido a preservar todo o saber clásico, mantendo a relixión cristiá e recuperando a cultura grega fronte a un latín que xa era menos relevante.

Bizancio desenvolveu unha arte relixiosa e cortesá marcada pola estreita unión entre Igrexa e Estado. Destaca pola súa brillantez o reinado de Xustiniano (mediados do século VI), o seu máis notable emperador. Durante os séculos seguintes, alternáronse periodos de esplendor con outros máis escuros, aínda que sempre cunha continuidade estética que contrasta coa evolución artística producida en Europa Occidental. A arte paleocristiá primeiro e a bizantina despois, teñen en común que van substituír por completo ao antigo clasicismo grecorromano.

O mosaico foi o principal elemento decorativo da arte bizantina. Aínda que se trata dunha técnica que xa fora empregada polos romanos, nunca alcanzou un nivel artístico tan elevado como en Bizancio. Nesta civilización, colocábanse pequenas teselas (de mármore, pedra, pasta vítrea, etc.) nunha superficie de cemento. Para colorealas úsábanse óxidos metálicos e frecuentemente recubríanos de ouro ou prata. No ano 726 comezou o que se coñece como revolución iconoclasta, que consistiu na prohibición de que nas igrexas houbera figuras relixiosas. Deixaron de producir novas e destruíronse moitas das existentes.

SANTA SOFÍA DE CONSTANTINOPLA

Identificación:

A seguinte vista correspóndese coa basílica de Santa Sofía, na cidade de Estambul (Turquía). A súa construción data do século VI (anos 532- 537) e foi proxectada polos arquitectos Artemio de Tralles e Isidoro de Mileto.

Contexto histórico-artístico:

O Imperio bizantino, como herdeiro oficial do Imperio romano, sempre buscou deixar patente a súa hexemonía no novo equilibrio nacente tras o descalabro do mundo clásico. A arte, como tantas outras veces ao longo da historia, vai ser o elemento ao que recorrer para reafirmar esta posición dominante.

A arquitectura bizantina deu unha enorme importancia á cúpula, que se convirte en algo máis que nun elemento arquitectónico: é o símbolo do ceo e do lazo eterno que se quere establecer entre Deus e os homes. Xustiniano (527-565) levou a cabo unha política expansiva que lle permitiu conquistar amplas zonas de Italia, do norte de África e do sur da península ibérica. Estes éxitos levárono a poñer en marcha a construción de importantes edificios na capital. Destacan, entre eles, a igrexa de San Serxio e San Baco (“Pequena Santa Sofía”), as cisternas e, sobre todo, Santa Sofía.

Os arquitectos, parece ser que escollidos directamente polo *basileus* Xustiniano (din que se fixo construír unha habitación provisional para seguir as obras cada día) tiñan coñecementos diferentes. Así, Artemio de Tralles, experto en matemáticas e xeometría, sería o responsable teórico do proxecto. Isidoro de Mileto foi o encargado da execución da obra. Adicada á Sabiduría Divina, foi construída no lugar que anteriormente xa ocupara outro templo, destruído por unha revolta popular. “Sofía”, en grego, significa exactamente iso, sabedoría. As obras duraron só cinco anos, un tempo inusualmente breve para unha obra de tal envergadura. Esta rapidez atribuíuse aos consellos que o emperador recibiu directamente do ceo, pero a verdade é que provocou numerosos problemas: houbo accidentes e diversas partes derrubáronse,

incluída a gran cúpula, e tiveron que ser reconstruídas. Santa Sofía é o exemplo máis representativo da arquitectura bizantina e un dos templos máis fermosos levantados polo ser humano.

Análise e comentario:

A planta xa revela que estamos ante un sentido artístico novo. É un edificio ao mesmo tempo, centralizado e basilical. Todo parece estar deseñado para soste unha gran cúpula de máis de 30 metros de diámetro e 56 de altura. O sistema é o seguinte:

O círculo da cúpula está inscrito nun cadrado e sostido por catro pechinas (elementos estruturais de forma triangular cun lado curvo). Cada pechina está ancorada nun piar que chega ata o chan. Estes piares eran a clave da suxeción; por iso foron construídos con sumo coidado a base de pedras cadradas unidas con chumbo (as cúpulas romanas, como a do Panteón na capital italiana, asentábanse en grosos muros circulares).

Dende dentro, a impresión que da é que a cúpula está no aire. No interior de Santa Sofía, todo transmite unha sensación de lixeireza, case de ingravidez. O espazo central, libre de calquera obstáculo e unha iluminación perfectamente estudada, axudan a que o visitante se sinta nun entorno case sobrenatural.

Porén, exteriormente a cúpula non amosa toda a súa magnitude porque está rodeada por un tambor cilíndrico que cubre un tercio da súa altura. Neste tambor, ábrese numerosas fiestras que iluminan ao templo. Orixinalmente, unha grande parte do edificio estivo decorada con magníficos mosaicos bizantinos, destruídos posteriormente polos otománs case na súa totalidade, debido á súa condición musulmá. Despois da conquista da cidade en 1453, modificouse a distribución interior da basílica e eliminouse a maior parte da ornamentación, buscando borrar o seu pasado cristián.

Desde un primeiro instante, Santa Sofía (coñecida na época como *Hagia Sophia*) convertiuse nun edificio mítico. Durante séculos, foi o templo máis importante da cristiandade e a partir do século XV, cando Constantinopla foi tomada polos turcos, se lle incorporaron catro minaretes exteriores transformándoo nunha mezquita, función que desempeña a día de hoxe. As súas solucións arquitectónicas usáronse noutros edificios a futuro, aínda que en menor escala; evidentes exemplos disto serían a Mezquita Azul ou a Mezquita de Solimán, todas elas en Estambul.